

**EEN WAARNEMING EN PROEFSLEUVEN
IN DE RIJKSSTRAATWEG IN BEEK EN UBBERGEN,
GEMEENTE UBBERGEN**

Marike Diepeveen
Katja Zee

© 2010 Gemeente Nijmegen, Bureau Archeologie en Monumenten

Een waarneming en proefsleuven in de Rijksstraatweg in Beek en Ubbergen, Gemeente Ubbergen

M.C. Diepeveen & K. Zee

Vormgeving: R.M.H.C. Mols
Tekstredactie: H. van Enckevort

In opdracht van: gemeente Ubbergen

Autorisatie: H. van Enckevort

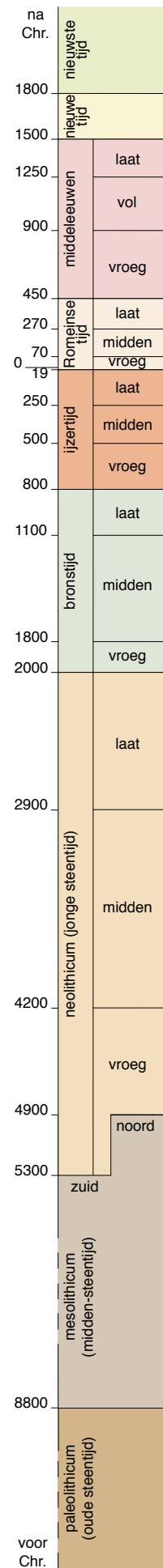

Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j°, het besluit van 29 juni 1974, St.b. 351, zoals gewijzigd bij Besluit van 23 augustus 1985, St.b. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 882, 1180 AW Amstelveen).

Voor het overnemen van gedeelte(n) van deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

De Gemeente Nijmegen aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

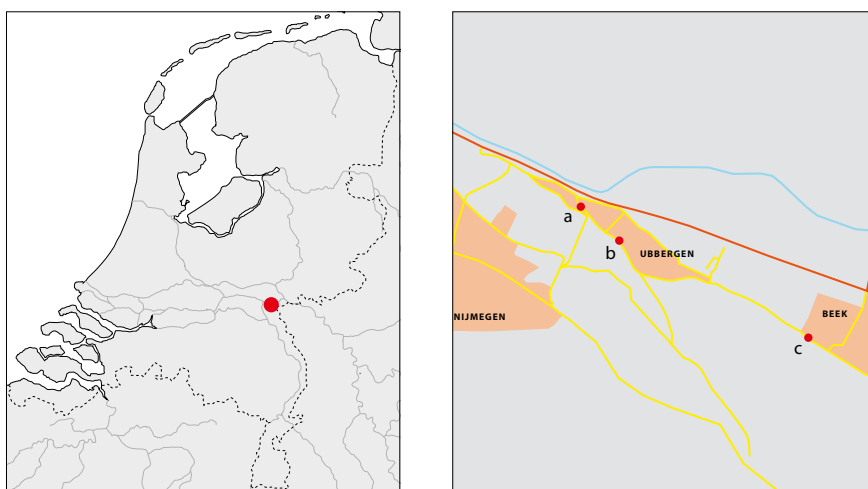
No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means, without the written permission from the publisher.

EEN WAARNEMING EN PROEFSLEUVEN IN DE RIJKSSTRAATWEG IN BEEK EN UBBERGEN, GEMEENTE UBBERGEN

1 INLEIDING

In 2005 en 2006 heeft het Bureau Archeologie en Monumenten van de gemeente Nijmegen op twee momenten archeologisch onderzoek verricht in de Rijksweg in Ubbergen en Beek, beide behorend bij de gemeente Ubbergen. Tijdens een waarneming zijn op 11 juli 2005 in een rioleringsleuf in de Rijksweg in Ubbergen mogelijk resten van oudere voorgangers van de weg aangetroffen. Op 11 september 2006 zijn in het kader van voorgenomen rioolwerkzaamheden in de Rijksweg twee kleine proefsleuven aangelegd in de Rijksweg, een in Ubbergen, de ander in Beek. Het doel van dit onderzoek was het vaststellen van de aanwezigheid en de diepte van de eventuele overblijfselen van voorgangers van de Rijksweg. Daarnaast werd ook rekening gehouden met de aanwezigheid van andere resten uit het verleden op grond van oudere vondsten en opgravingen in de directe omgeving.

Figuur 1. De locatie van het onderzoeksgebied binnen Nederland en Ubbergen.

RM

1.1 Administratieve gegevens van het onderzoeksgebied

Provincie:	Gelderland
Gemeente:	Ubbergen
Plaats:	Ubbergen en Beek
Toponiem:	Rijksweg
Kaartblad:	40D
Coördinaten:	190.505/427.605 (waarneming 2005) 190.233/427.858 (proefsleuf 1, 2006) 191.653/427.077 (proefsleuf 2, 2006)
Projectverantwoordelijke:	H. van Enckevort
Bevoegd gezag:	gemeente Ubbergen, contactpersoon M. Jetten
Opdrachtgever:	gemeente Ubbergen
Soort onderzoek:	archeologische waarneming (2005) IVO-p (2006)

Onderzoeksmeldingsnummer:	21185 (waarneming 2005) 21186 (proefsleuf 1, 2006) 21187 (proefsleuf 2, 2006)
Projectcode:	Ry2
Complex en ABR-codering:	onbekend (XXX)
Periode(n):	Midden-Romeinse tijd (ROMM), late middeleeuwen (LME)
Geomorfologische context:	stuwwalhelling
NAP hoogte maaiveld:	20,63 m +NAP (waarneming 2005) 15,98 m +NAP (proefsleuf 1, 2006) 22,06 m +NAP (proefsleuf 2, 2006)
Maximale diepte onderzoek:	2,65 m – MV
Uitvoering van het veldwerk:	11 juli 2005 en 11 september 2006
Uitvoering door:	Roel Hoek, senior-veldtechnicus
Beheer en plaats documentatie:	gemeente Nijmegen, Bureau Archeologie en Monumenten

1.2 Landschappelijke beschrijving

De Rijksstraatweg is gelegen aan de voet van de steile noordelijke helling van de stuwwal tussen Nijmegen en Kleve. De stuwwal is door druk van het landijs ontstaan in de laatste fase van de Saale-ijstijd (250.000–130.000 jaar geleden). Na het smelten van het ijs brak de Rijn door de stuwwal tussen Nijmegen en Arnhem heen. Op en tegen de zuidelijke helling ligt de spoelzandwaaier opgebouwd uit door smeltwaterstromen afgezet zand en grind. Op de stuwwal en de spoelzandwaaier zijn in de loop van de tijd een aantal plateaus gevormd die door erosiedalen van elkaar zijn gescheiden. Deze plateaus zijn gezien de archeologische vondsten op verschillende momenten in het verleden aantrekkelijk geweest voor menselijke activiteiten.¹ Op het Kops Plateau bijvoorbeeld, dat ter hoogte van proefsleuf 1 uit 2006 ligt, zijn resten aangetroffen die voornamelijk dateren uit de periode die loopt van de midden-bronstijd tot en met de Romeinse tijd.²

Uit palynologisch onderzoek is gebleken dat kort voor het begin van de jaartelling op en rond het Kops Plateau ten behoeve van de aanleg van opeenvolgende legerplaatsen een proces van ontbossing is ingezet dat omstreeks 30 na Chr. resulteerde in een totale ontbossing van het plateau en directe omgeving. Het bos heeft zich tot de 13^e eeuw niet echt meer hersteld. Het plateau en de hellingen lijken na de 2^e eeuw vooral voor beweiding benut te zijn.³ In de tijd dat de hellingen niet dicht begroeid waren, stonden zij bloot aan erosie. De Rijksstraatweg loopt aan de voet van de steile noordelijke helling van de stuwwal en kan via de haaks op de weg gelegen erosiedalen gemakkelijk bereikt worden vanaf de hoger gelegen plateaus. De vondst van een Romeinse mijlpaal in 1621 in of bij Beek geeft aan dat er een belangrijke Romeinse weg in de buurt moet hebben gelegen (fig. 2),⁴ maar of het tracé van deze weg onder de huidige Rijksstraatweg gezocht mag worden is onduidelijk. De reizigers konden op de mijlpaal de afstanden aflezen naar de belangrijkste steden en legerplaatsen. Op het overgebleven fragment is alleen de naam van keizer Trajanus te lezen en een aantal van zijn titels. Daaruit is op te maken dat de mijlpaal tijdens zijn tweede consulaat in 88–89 na Chr. is opgericht.

Figuur 2. De mijlpaal uit Beek.
MUSEUM HET VALKHOF

1.3 De keuze van de locaties op grond van archeologische en historische gegevens

Na de eerste waarneming in de rioleringsleuf in 2005 is voorafgaand aan de vernieuwing van de riolering in de hele Rijksstraatweg gekozen voor het maken van twee proefsleuven om te bepalen of verder archeologisch onderzoek noodzakelijk zou zijn.⁵ De keuze voor de locaties van beide proefsleuven in 2006 is gebaseerd op gegevens in het beleidsrapport *Gemeente Ubbergen, een archeologische beleidsadvieskaart*.⁶

De eerste proefsleuf is aangelegd in een gebied dat door de Rijksdienst voor Cultuurlandschap en Erfgoed is aangemerkt als ‘terrein van archeologische waarde’.⁷ Afgezien van oude voorgangers van de Rijksstraatweg zouden op deze locatie ook afzettingen met van de steile helling afgespoeld of vanaf het Kops Plateau gedumpt materiaal aangetroffen kunnen worden. In de directe omgeving is al eens een deel van deze afvallagen archeologisch onderzocht. Het gevonden materiaal is afkomstig van de vroeg-Romeinse

1 Van den Broeke 2005, 19–21.

2 Willems & Van Enckevort 2005.

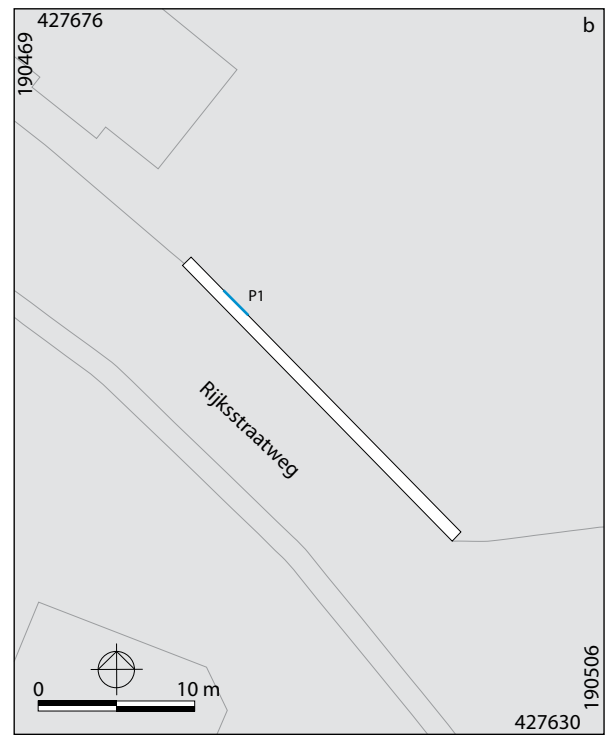
3 Teunissen & Teunissen-van Oorschot 1979, 25–30.

4 Willemse 2005, 131, catalogusnummer 68.

5 H. van Enckevort & J.J.A.J. Wildenberg, 2006: *Programma van eisen Rijksstraatweg, gemeente Ubbergen*, Nijmegen.

6 Willemse 2005.

7 Willemse 2005, 154, monumentnummer 12653.

Figuur 3. Locatie van de waarneming (b), proefsleuf 1 (a) en proefsleuf 2 (c).
HB

8 Bogaers & Haalebos 1975; Willemse 2005, 137, catalogusnummer 89.

9 Willemse 2005, 136, catalogusnummer 86.

10 Willemse 2005, kaartbijlage 2.

11 Willemse 2005, catalogusnummer 64.

12 Zee 2009.

13 Willemse 2005, 130, catalogusnummer 65.

14 Willemse 2005, 130–131, catalogusnummer 67.

legerplaats op het Kops Plateau.⁸ Ten oosten van de locatie ligt een terrein waar afval is aangetroffen van een vroegmiddeleeuwse pottenbakkerij.⁹ Tenslotte zouden er nog resten van de oude dorpskern van Ubbergen aanwezig kunnen zijn, aangezien de locatie van proefsleuf 1 zich binnen de grenzen bevindt van de dorpskern van rond 1820.¹⁰

De tweede proefsleuf is aangelegd in Beek. In de directe omgeving van de onderzoekslocatie is al vanaf de prehistorie sprake van menselijke activiteiten.¹¹ In de nabijheid van proefsleuf 2 zijn sporen aangetroffen van een nederzetting uit de vroege ijzertijd, gebouwen uit de Romeinse tijd (1^e–2^e eeuw) en sporen uit de volle en late middeleeuwen.¹² Ten zuiden van de locatie van proefsleuf 2 zijn resten aangetroffen uit de midden-Romeinse tijd.¹³ Iets ten noorden van de locatie ligt een kasteelterrein met een deel van de omwalling uit de 15^e tot 19^e eeuw.¹⁴ Ondanks de nabijheid van diverse archeologische vindplaatsen ligt deze proefsleuf in een zone die door RAAP op de beleidsadvieskaart is aangemerkt als een gebied met een middelmatige archeologische verwachting. Het reliëf, de schrale bodem en de lage grondwaterstand maken

dat sporen van bewoning en agrarische activiteiten op deze locatie in mindere mate te verwachten zijn.¹⁵

2 METHODEN

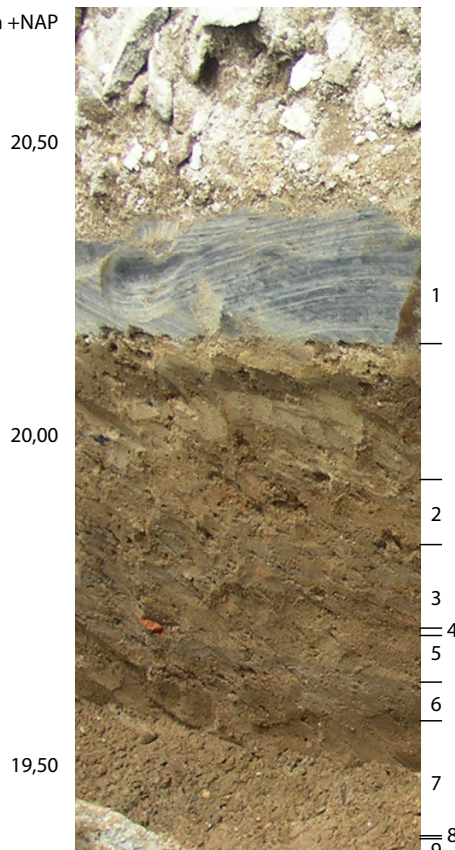
Op 11 juli 2005 is ter hoogte van de Nederlands Hervormde Kerk, ten oosten van de Ubbergensdijk, tijdens rioleringswerkzaamheden in de stoep langs de Rijksstraatweg een waarneming in een uitgegraven rioolsleuf gedaan (fig. 3b en 4). Wegens tijdgebrek is alleen van de noord/zuidwand van de sleuf een gedeelte schoongemaakt en gefotografeerd (profiel P1). Vervolgens zijn in 2006 twee proefsleuven aangelegd van ca. 0,80 bij 2,00 m. Proefsleuf 1 is een noord-zuid georiënteerde sleuf dwars op de weg ter hoogte van huisnummer Rijksstraatweg 22 in Ubbergen. Proefsleuf 2 heeft een noordoost-zuidwest oriëntatie en ligt eveneens dwars op de weg, iets ten westen van huisnummer Rijksstraatweg 123 in Beek. De proefsleuven zijn gegraven met behulp van een minigraver. In verband met de veiligheid is een maximale diepte van 2,65 m aangehouden. Bij de aanleg zijn uit twee lagen in proefsleuf 1 vondsten verzameld. Daarbij is ook gebruik gemaakt van een metaaldetector, maar er zijn geen metalen voorwerpen aangetroffen.

3 RESULTATEN VAN HET ONDERZOEK

Bij de waarneming uit 2005 is een klein deel van het profiel vastgelegd (fig. 4). In het profiel, dat tot ongeveer 150 cm diep onder de stoep reikte, tekenden zich twee oerbanen van enkele centimeters dik af die mogelijk het restant zijn van een oud wegniveau. De opbouw van de bodem in de rioolsleuf is als volgt te omschrijven:

- laag 1 opgebracht zand met baksteen m +NAP
- laag 2 geelbruin zand
- laag 3 geelgrijs, lemig zand
- laag 4 oerbaan
- laag 5 donkergeel zand 20,50
- laag 6 grijs, zandige leem
- laag 7 geelbruin zand
- laag 8 oerbaan
- laag 9 grijs zand met grof grind

Laag 1 bestaat uit recente baksteenfragmenten, stabilisatiezand en geroerde grond. Daaronder zijn behalve de oerbanen verschillende zandlagen zichtbaar die vooral bestaan uit van de helling afgespoeld zand. Tussen de lagen zijn op twee niveaus oerbanen aangetroffen. In laag 5 is een fragment van een *tegula* aangetroffen. Uit laag 9 komen twee niet nader te identificeren fragmenten van Romeinse baksteen. Door deze waarneming werd duidelijk dat zich in

Figuur 4. De wand van de rioolsleuf. Laag 8 en 7 zijn niet zichtbaar op de foto, maar wel elders gezien. RH

laag 2					
	groep	type	fragment	datering	opmerking
aardewerk	gladwandig	–	1 wand	VROM–MROM	verbrand
		–	1 wand	VROM–MROM	
		–	1 wand	VROM–MROM	
Pingsdorf	bolpot Sanke 9.3b	–	1 rand	VMED–LMEA	Sanke periode 4 (960–1070)
		–	1 wand	NTC	
		–	1 wand	NTC	
bouw materiaal	dakpan	imbrex	1	MROM	
		–	1	MROM	
laag 3					
aardewerk	gladwandig	–	1 wand	VROM–MROM	
		–	1 wand	VROM–MROM	
		–	1 wand	VROM–MROM	
		–	1 wand	VROM–MROM	
Pingsdorf	tuitpot	–	1 rand	VMED–LMEA	Sanke periode 4 (960–1070)?
		–	2 wand	VMED–LMEA	
		–	1 wand	VMED–LMEA	
		–	1 wand	VMED–LMEA	
bouw materiaal	Elmpt-achtig	kom	1 rand	LME	12e–13e eeuw
		–	1 wand	LME	
		–	1 wand	LME	
		–	1 wand	LME	
		–	1 wand	LME	
bouw materiaal	dakpan	tegula	1	MROM	
		natuursteen	2	MROM	
		tufsteen	2	MROM	
metaal	slak	–	1	?	

Tabel 1. De vondsten uit proefsleuf 1.

het tracé van de Rijkstraatweg mogelijk de restanten bevinden van oudere voorgangers, hoewel op dat moment niet kon worden vastgesteld uit welke periode deze dateren.

Van de twee proefsleuven uit 2006 is alleen een profiel van proefsleuf 1 vastgelegd. In proefsleuf 2 verhinderden kabels en leidingen op een diepte van 1,20 m een verder onderzoek. De bodemopbouw in proefsleuf 1 is als volgt te omschrijven:

- laag 1 opgebracht zand + straatstenen (15,42–15,90 m +NAP)
- laag 2 bruin zand (13,73–15,42 m +NAP)
- laag 3 nat grijs zand (13,33–13,73 m +NAP)

Dieper dan dit is niet gegraven om instorting van de proefsleuf te voorkomen. Op deze diepte is de onderkant van de grijze laag nog niet bereikt. In tabel 1 wordt een overzicht gegeven van de vondsten die bij de aanleg van de proefsleuf zijn geborgen.¹⁶

5 CONCLUSIE, WAARDERING EN AANBEVELING

De oerlagen die bij de waarneming van 2005 zijn aangetroffen, zouden overblijfselen kunnen zijn oudere fasen van de Rijkstraatweg. Door het gebrek aan voldoende daterende vondsten is het niet mogelijk iets over de datering van deze oudere fasen te zeggen, behalve dan dat zij uit de midden-Romeinse tijd of later stammen. In proefsleuf 1 zijn de oerlagen niet aangetroffen; ze liggen mogelijk dieper of de weg volgde in het verleden niet altijd precies hetzelfde tracé. Overigens ontbreken ook andere aanwijzingen voor het bestaan van een ouder wegdek. Het onderzoek heeft wel uitgewezen dat relevante archeologische lagen in de bodem vanaf een diepte van 0,50 m onder het moderne wegdek te verwachten zijn. Uit een grijze zandlaag in proefsleuf 1 op een diepte van ca. 2 m onder maaiveld zijn de meeste vondsten afkomstig, waarvan de datering varieert van de Romeinse tijd tot de 12^e–13^e eeuw. De relatief dikke bruine laag daarboven bevat minder vondsten en moet later zijn gevormd aangezien de jongste vondst, een scherp van faience, uit de nieuwe tijd stamt.

¹⁶ Met dank aan Arjan den Braven voor het determineren van het middeleeuwse aardewerk.

De Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (versie 3.1) geeft richtlijnen volgens welke de vindplaats kwalitatief gewaardeerd kan worden. De kwaliteit van de archeologische

resten is afhankelijk van de belevingswaarde, de fysieke hoedanigheid en de inhoud of het belang ervan voor de archeologie. De eerste is alleen van toepassing als de vindplaats bovengronds zichtbaar is. De conservering en gaafheid (compleetheid) bepalen samen de score voor de fysieke kwaliteit: drie punten voor hoge, twee punten voor middelhoge en één punt voor lage kwaliteit. Zeldzaamheid, informatie- en ensemblewaarde en representativiteit bepalen samen de inhoudelijke kwaliteit, hetgeen wordt uitgedrukt door middel van hetzelfde puntensysteem.

De bodem onder de Rijksstraatweg voor wat betreft de fysieke kwaliteit van middelhoge kwaliteit worden aangemerkt. Het vondstmateriaal is gefragmenteerd, maar van redelijke kwaliteit. Er zijn geen sporen aangetroffen. De fysieke kwaliteit van de vindplaats scoort in totaal 4 punten, hetgeen middelmatig/laag is en haar daarmee volgens de KNA niet behoudenswaardig maakt (tabel 2). De totale score voor de inhoudelijke kwaliteit, op basis van de zeldzaamheid, informatiewaarde, ensemblewaarde en representativiteit, komt ook uit op 4, hetgeen kan worden beschouwd als laag. Op basis van deze criteria kan de vindplaats dus als niet behoudenswaardig worden aangemerkt.

waarden	criteria	scores			
		hoog	midden	laag	totale score
beleving	schoonheid				wordt niet gescoord
	herinneringswaarde				wordt niet gescoord
fysieke kwaliteit	gaafheid		2		4
	conservering		2		
inhoudelijke kwaliteit	zeldzaamheid			1	4
	informatiewaarde		2		
	ensemblewaarde			1	
	representativiteit			n.v.t.	

Tabel 2. Scoretabel waardestelling.

De fysieke en inhoudelijke kwaliteit van de aangetroffen indicatoren zijn niet zodanig dat een definitief onderzoek noodzakelijk is. De waarneming uit 2005 toont echter aan dat er wel degelijk indicatoren zijn voor de aanwezigheid van voorgangers van de Rijksstraatweg onder het moderne plaveisel. Daarom wordt geadviseerd om de voorgenomen vernieuwing van de riolering in de Rijksstraatweg archeologisch te begeleiden.

LITERATUUR

Bogaers, J.E. & J.K. Haalebos *et al.*, 1975: Problemen rond het Kops Plateau, *Oudheidkundige Mededelingen uit het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden* 56, 127–178.

Broeke, P.W. van den, 2005: De natuurlijke ondergrond, in: Willems *et al.*, 19–25.

Sanke, M., 2002: *Die mittelalterliche Keramikproduktion in Brühl-Pingsdorf. Technologie – Typologie – Chronologie*, Mainz (Rheinische Ausgrabungen 50).

Teunissen, D. & H.G.C.M. Teunissen-van Oorschot, 1979: *Een milieureconstructie van een nederzetting op het Kops Plateau bij Nijmegen in de Romeinse tijd*, Nijmegen (Mededelingen van de Afdeling Biogeologie van de Sectie Biologie van de Katholieke Universiteit van Nijmegen 10).

Willems, W.J.H. & H. van Enckevort, 2005: Het Kops Plateau, in: Willems *et al.*, 63–70.

Willems, W.J.H., H. van Enckevort, J.K. Haalebos & J. Thijssen (red.), 2005: *Nijmegen. Geschiedenis van de oudste stad van Nederland, deel I. Prehistorie en oudheid*, Wormer.

Willemse, N.W., 2005: *Gemeente Ubbergen. Een archeologische beleidsadvieskaart*, Amsterdam (RAAP-rapport 1053).

Zee, K., 2009: *Archeologisch onderzoek aan de Waterstraat in Beek – Gem. Ubbergen*, Nijmegen (Archeologische Berichten Ubbergen – Rapport 3).

Illustratieverantwoording

Huub Beckers	HB
Roel Hoek	RH
Rob Mols	RM

|

Uitgave

G E M E E N T E

Nijmegen

Directie Grondgebied
Afdeling Stadsontwikkeling
Bureau Archeologie en Monumenten
Postbus 9105
6500 HG NIJMEGEN
(024) 329 30 79